

İNSAN HAKLARININ DEĞİŞİME AÇIK KONUSU: DİJİTAL VATANDAŞLIK KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

The Subject of Human Rights Open to Change: an Investigation on The
Concept of Digital Citizenship

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇATLI* - Salih KESKİN**

Geliş Tarihi: 04.05.2021 | Yayına Kabul Tarihi: 10.06.2021

Öz

Geleneksel vatandaşlığın tanımında kişi sadakat bağı ile devletine bağlanırken vergi verme gibi birtakım ödevleri yerine getirmesi gerekirken dijital vatandaşlıkta ise bireylerin vatandaşlık hak ve ödevlerini dijital platformda yerine getirmesi söz konusu olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dijital vatandaşlığın, klasik vatandaşlığa göre çok farklı boyutları bulunan bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada klasik vatandaşlığın ortaya çıkışı, genel esasları ve hukuki boyutuna değindikten sonra dijital vatandaşlık ve -birçok farklı sınıflandırma içerisinden- dijital vatandaşlığın dokuz boyutuyla ilgili bilgiler çalışılacaktır. Dijital vatandaşlığın boyutlarında yaşanan sıkıntıların çözümü için sonuç bölümünde önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Dijital Vatandaşlık, İnsan Hakları, Geleneksel vatandaşlık

Abstract

In the definition of traditional citizenship, a person must fulfill some duties such as paying taxes while connecting to the state with a bond of loyalty, while digital citizenship means that individuals fulfill their citizenship rights and duties on a digital platform. From this point of view, digital citizenship should be considered as a concept that has many different dimensions compared to classical citizenship. In this study, after mentioning the emergence of classical citizenship, its general principles and legal dimension, information will be given about digital citizenship and -out of many different approaches- nine dimensions of digital citizenship. Suggestions will be made in the conclusion section, which is the last section, to solve the problems experienced in the dimensions of digital citizenship.

Keywords: Citizenship, Digital Citizenship, Human Rights, Traditional Citizenship

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, mehmet.catli@asbu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7998-8434

** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Doktora Programı Öğrencisi, salihkeskin2004@hotmail.com, ORCID ID:0000-0001-7039-0831

GİRİŞ

İnsanoğlu, tarih sahnesine önce avcı- toplayıcı ilkel bir yaşam biçimi ile ortaya çıkmış, yerleşik yaşam tarzına ise tarım faaliyetine başlamasından sonra geçmiştir. Yerleşik yaşam koşulları beraberinde insan topluluklarının şehirleri ve akabinde devletleri kurmasına neden olmuştur. Bu süreç beraberinde bireyin kimliği, bireyin toplum içindeki statüsü ve rollerinde kaçınılmaz bir değişime neden olmuştur. Sonuç olarak artık birey, devletin kurucu unsuru olan milleti oluşturan bir öge anlamına gelen vatandaş ve yurttaş terimi ile tanımlanmaya başlamıştır. Çağdaş, gelişmiş toplumla beraber statü ve rolleri farklılaşan bireyler, vatandaş olarak üretmek, tüketmek, vergi vermek, çalışmak gibi sorumlulukları olan buna mukabil kendisine hukuki sınırlar içerisinde tanınan haklardan faydalanan kişiler haline dönüşmüştür. 19. Yüzyılda sanayi devrimiyle birlikte insanlık teknoloji anlamında çağ atlamış ve internetin kullanılmasıyla birlikte vatandaşlık kavramı dijital vatandaşlık şeklinde yeni bir kavram olarak tarih sahnesinde yerini almıştır¹.

Pandemi ile başlayan süreçte, dijitalleşme kavramı hayatın tüm alanlarında etkisini arttırmıştır. Dijitalleşme, insanların, toplumların ve devletlerin hayatını doğrudan etkileyen bir husus haline gelmiştir. Genelde hukuk, özelden bugünkü modern hukukun şekillenmesinde etkisi tartışmasız olan insan hakları kavramının dijitalleşmeden nasıl etkileneceğine dair tartışmalar, hukuk dünyasında önem kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı “vatandaşlık” bağlamında, günümüzde ve özellikle de gelecekte dijitalleşmenin geleneksel bir kavramı değişime/dönüşüme uğratması ve insan haklarına olası yansımaları değerlendirmektir.

1. VATANDAŞLIK KAVRAMI

Vatandaşlık, belirli bir devletle kişi arasındaki karşılıklı hak, görev ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen hukuksal bağ olarak kabul edilmektedir². En kısa tanımıyla vatandaşlık, kişi ile devlet arasındaki aidiyet bağıdır. Bu bağ kişiyi devlete, devleti oluşturan milletine ait kılar. Bir devletin vatandaşlığına sahip olan

¹ Cem Çuhadar (2021). “Dijital Haklar ve Sorumluluklar”. (Ed. Adile Aşkın Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, s. 223-224.

² Rona Aybay (2006), **Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, s.4

bireyler, o devletin hâkimiyetine girmekte ve devleti oluşturan milletin bir ferdi olarak bir arada yaşama kültürüne sahip olmaktadır. Kişiler vatandaşı olmadığı devletler tarafından yabancı olarak görülmektedir. Vatandaşlığa sahip olan kişiler kendi devletleri açısından başka devletlerin vatandaşlarından ve hiçbir devletin vatandaşı olmayan vatansızlardan farklı bir hukuki konuma sahiptir. Bu hukuki konumun bir gereği olarak kişilerin vatandaşı olduğu devlete karşı birçok hak ve ödevleri bulunmaktadır. Devlet, vatandaşı olduğu kişileri diğer devlet ve yabancılara karşı himayesinde muhafaza ederken bir yandan da bunun karşılığında vatandaşından birtakım sorumlulukları yerine getirmesini bekler. Bir kişinin vatandaşı olduğu devlete karşı en önemli sorumluluğu sadakat borcudur³.

Kişilerin hâkimiyetini kabul ettiği devlete bağlı olduklarının bir ifadesi olan vatandaşlık ile kişiler kendilerine toplumlar ve devletler arasında yer bulmaktadır. Bu sayede vatandaşlığı olan kişiler, diğer devlet vatandaşlarından (yabancılardan) ve vatansızlardan hukuki bir boyutta farklılaşmaktadır. Vatandaşlık milletlerarası hukuk alanında kişilere hukuki bir statü kazandırmakta, kişileri vatandaşı olduğu devlet tarafından yabancı devletlere ve yabancı kişilere karşı diplomatik koruma imkânına kavuşturmaktadır. Böylece bireyin hak ve menfaatleri uluslararası arenada ilgili devlet tarafından savunulabilmekte ve korunmaktadır⁴.

Devleti meydana getiren en önemli unsur olan insan topluluğu ile vatandaşı olduğu devlet ile arasındaki ilişkinin boyutu, hem devletin iç hukuku hem de uluslararası hukuk açısından çok önemlidir. Yani devlet ile vatandaşı arasındaki hukuki ilişkinin tespit edilmesi vatandaşın iç hukuk ve uluslararası hukuktaki pozisyonunun belirlenmesi bakımından önemlidir. Bu pozisyon devlet ve bireye hak ve ödevler yüklemektedir. Vatandaş korumasından faydalanacağı, hak talep edeceği ve kendisine hükmeden devleti bilmek isteyeceği gibi bunun karşılığında devlet de egemenliği altında bulunan ve kendisine bir takım hak ve ödevleri yükleyeceği insan topluluğunu bilmek ister. Bu bilme sayesinde devlet ve birey başka birey ve devletlerden hak iddiasında bulunamayacağı vergi ödevi, askerlik yapma yükümlülüğü, devletin kamu hizmetlerinde çalışma hakkı gibi hak ve talepleri vatandaşlık bağı sayesinde birbirlerinden talepte bulunmaya muktedir olabilmektedir⁵. Devletin iç hukuku açısından vatandaşlığın en önemli sonucu

³ B. Bahadır Erdem (2019), **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Beta Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul, s. 3-4.

⁴ Ergin Nomer (2019), **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Filiz Kitabevi, 26. Bası, İstanbul, s. 3-4.

⁵ Vahit Doğan (2019), **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Savaş Yayınevi, 16. Baskı, Ankara, s. 1.

bireyin anayasal hak ve özgürlüklere sahip olması iken vatandaşlığın uluslararası hukuku açısından önemi ise devletin vatandaşını ülke dışında koruyup kollayabilmesidir⁶.

Devletler egemenlik sahaları içerisinde yaşayan milletlerle olan vatandaşlık bağı, vatandaşlık kanunları gibi özel kanunlarla belirlemektedir. Vatandaşlık kanunları başka devletlerin vatandaşlık kanunları, uluslararası hukuktaki vatandaşlık hukukunu düzenleyen kurallar dikkate alınarak hazırlanmaktadır. Devletlerin vatandaşlık hukukunu düzenlemesi münhasır bir yetki olarak doktrin ve uluslararası hukukta kabul görmekte ve bu düzenleme ilgili devletin bir iç meselesi olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden uluslararası hukuktaki düzenlemelerde ülkelerin egemenlik haklarına müdahale edecek şekilde kaideler bulunmamaktadır. Vatandaşlık kanunlarının çıkarılması devletlerin her ne kadar münhasır bir yetkisi olarak kabul edilse de doğal olarak bu yetkinin de bir sınırı vardır. Bu sınır, vatandaşlığı düzenleyen yasal düzenlemelerin milletlerarası hukuka aykırı olmayacak şekilde belirlenmesidir⁷. Bu durum Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinin Vatandaşlığa İlişkin Genel İlkeler başlıklı II. Bölümün 3. maddesinin birinci ve ikinci fıkrasında;

“1. Her bir Devlet, kendi hukuku altında kimin vatandaşı olduğunu belirler.

2. Bu hukuk, vatandaşlık hakkındaki uygulanabilir olan uluslararası sözleşmelere, uluslararası örf ve hukukun tanınmış genel ilkelerine uygun olduğu sürece, diğer Devletler tarafından kabul edilir.” şeklinde ifade edilmiştir⁸.

Vatandaşlık kavramı bir kara parçası üzerinde kişi topluluklarının bir hukuk düzeninde beraber yaşamasıyla meydana gelmiştir. Yani modern devlet anlayışıyla ortaya çıkmış bir kavram değildir. Bu yüzden tarihin eski devirlerinde vatandaşlık ile ilgili olaylar ve sorunlar günümüzde modern devletlerdeki vatandaşlık meseleleriyle birbirine benzer gibi gözükmemektedir. Modern devletlerin kurulmasından çok öncesinde vatandaşlık, kişilere farklı adlar altında atfedilmiş olsa da kişilerin hangi ülkeye ait olduğunu belirlemede kullanılan bir kavram olmuştur⁹.

⁶ Işıl Özkan (2018). “Vatandaşlık Satılabilir Bir Şey Midir?”, **Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 55.

⁷ Doğan (2019), s. 3.

⁸ European Convention on Nationality, Çev. Alper Can Aykaç (2008), “Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 77, s. 361.

⁹ Nomer (2019), s. 5.

Kişiler vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devletin vatandaşlığından çıkarak başka bir devletin vatandaşı olabilir. Bu açıdan bakıldığında vatandaşlık, kişilerin doğumdan ölümüne kadar belli bir ülkenin vatandaşı olarak yaşamak zorunda oldukları bir kavram olarak algılanmamalıdır. Bir başka ifade ile vatandaşlık, kişilerin doğum yeri, doğum tarihi, anne ve babasının kim olduğu, hangi soydan geldiği gibi değiştirilemez bir özelliği olarak kabul edilmemelidir. Dolayısıyla vatandaşlık kişilerin hür iradeleriyle değiştirebileceği bir kimlik özelliğidir¹⁰. Devletlerin kimleri vatandaşı olarak kabul edeceği kendi egemenliğini ilgilendirirse de devletin egemenliği altında bulunan vatandaşlarının istediği ülke vatandaşlığına geçişini zorlaştıracak hükümler içermesi insan haklarına aykırılık olarak değerlendirilmelidir. Nitekim bu durumun insan hakları ihlali olduğu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin¹¹ 15. maddesinin ikinci fıkrasında “Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından veya vatandaşlığını değiştirmek hakkından mahrum edilemez.” şeklinde açıkça belirtilmiştir.

Uluslararası hukukta bireyler ve devlet arasında kurulan siyasi ve hukuki bağ olarak kabul gören vatandaşlık tanımı ülkemiz vatandaşlık hukukunca da benimsenmiştir¹². Dünya çapında 112 anayasanın incelendiği bir çalışmada etnik kökene dayalı vatandaşlığın tanımının yapıldığı anayasaların yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir¹³. Bu tespitle etnik kökene dayalı vatandaşlık tanımının devletler nezdinde kabul gören bir durum olmadığı ortaya çıkmaktadır. 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun tanımlar başlıklı 3. Maddesinde Türk vatandaşının tanımı “Türkiye Cumhuriyeti Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişiyi” şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımda vatandaşlık bağı ile kastedilen aslında Türkiye devletine hukuki ve siyasi açıdan sadakat bağı ile bağlanmış her bireyin Türk vatandaşı olarak kabul edileceğini anlamak gerekir. Nitekim bu durum Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 66. Maddesinin ilk fıkrasında “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.” şeklinde yinelenmiştir.

¹⁰ Nomer (2019), s. 4.

¹¹ TBMM (1949), İnsan Hakları Evrensel Beynamesi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi: 08.04.2021

¹² Gülin Güngör (2018), **Tabiiyet Hukuku Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler**, Yetkin Yayınları, 6. Bası, Ankara, s. 1-2

¹³ Levent Korkut (2015), “Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye’de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 26.

2. VATANDAŞLIK HUKUKUNUN GENEL ESASLARI

Devletler vatandaşlık ile ilgili yasal düzenlemeler yaparken egemenlik yetkisine dayanarak istediği şekilde yasalar çıkarabilmekte ancak bu yasaların uluslararası metinlerde yazılı kurallara uygun olması, devletlerin egemenlik yetkisinin sınırı olarak kabul edilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 15. maddesi ile ve Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinin 4. maddesi¹⁴ gibi uluslararası metinlere göre vatansızlığın önlenmesi amacıyla her insanın bir vatandaşlığı olmalı, her bireyin sadece bir vatandaşlığı olmalı, her birey vatandaşlığını özgür iradesiyle seçebilmeli ve değiştirebilmelidir¹⁵. Vatandaşlık hukukunun genel esaslarını belirleyen uluslararası metinlere devletlerin harfi harfine uyma mecburiyeti bulunmamakta olup devletlerin bu metinlere uyması tavsiye edilmektedir. Devletler vatandaşlıkla ilgili yasal düzenleme yaparken bazen kendi çıkarları doğrultusunda bazen de şartlar öyle gerektirdiği için yasa çıkardıkları ve bu nedenle devletlerin öneri niteliğindeki uluslararası metinleri ihlal ettikleri görülmektedir. Uluslararası metinlerde vatandaşlık hukukuna dair devletleri bağlayıcılığı bulunmayan kuralların yanında Uluslararası Adalet Divanı kararları ile tespit edilmiş “Vatandaşlığın Gerçekliği İlkesi” mevcuttur. Bu ilkenin devletler nezdinde pozitif geçerliliği bulunmaktadır. Bu ilke, devletlerin vatandaşlık hukuku alanında yasa çıkarırken vatandaşlık hukukunun temel esaslarına riayet etmelerine başka bir deyişle devletlerin egemenlik hakkına dayanarak çıkaracakları vatandaşlık yasalarının bireylerin temel hak ve özgürlüklerine zarar vermemelerini önleyecek şekilde çıkarmalarını sağlamaktadır. Bu ilkeye göre birden fazla vatandaşlığı bulunan bir kişinin vatandaşlığı hususunda herhangi bir ihtilafın çıkması durumunda kişinin hangi ülkenin toplumu ile daha çok kaynaşmışsa ve daha yoğun bir ilişkisi varsa kişi o ülkenin vatandaşı olarak tespit edilecektir¹⁶.

14 4. Madde – İlkeler

Her bir Taraf Devletin vatandaşlığına dair kuralları aşağıdaki ilkeleri temel alır.

a. herkes vatandaşlık hakkına sahiptir;

b. vatansızlıktan kaçınılmalıdır;

c. hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından mahrum edilemez;

d. Bir Taraf Devlet vatandaşı ile yabancı arasında ne evlilik, ne evliliğin sona ermesi, ne de evlilik sırasında eşlerden birisinin vatandaşlığını değiştirmesi, kendiliğinden diğer eşin vatandaşlığına etki eder.

¹⁵ Nazlı Töre (2017), “Değişen Dünyada Vatandaşlık”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı: 10, s. 570.

¹⁶ Vahit Doğan ve Hasan Odabaşı (2004), *Yargı Kararları Işığında Vatandaşlık ve Yabancılar Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, s. 22.

Vatandaşlık hukukunun genel ilkelerinden biri olan herkesin bir vatandaşlığı olmalı ilkesi yeryüzünde kimsenin vatansız kalmaması amacını düstur edinmişken bu prensip farklı nedenlerle hayata geçirilememektedir. Bunun nedenlerinden birisi de devletlerin vatandaşlığın kazanılmasında kan veya toprak esaslarını katı bir şekilde uygulamasıdır. Bu uygulama vatansızlığa neden olmaktadır. Başka bir neden de evlenme durumunda meydana gelmektedir. Örneğin evlenmenin vatandaşlığa hiçbir etkisinin olmadığı bir ülke vatandaşıyla evlenen kadının evlenme dolayısıyla kocasının vatandaşlığını kazanamayacak olması ile kadının milli kanununa göre evlenme halinde vatandaşlığın düşeceği durumda evlenme nedeniyle evlenmeden önceki vatandaşlığını kaybetmesi halinde kadının vatansız kalması hâlidir. Vatandaşlığı kazanmayı katı bir şekilde uygulayan devletler yüzünden aile birliği kurulamamakta ve kadınlar vatansız kalabilmektedir¹⁷. Vatandaşlık hukukunun genel ilkelerinden bir diğeri olan bireyin sadece bir vatandaşlığı olması ilkesi başka bir ifadeyle birden fazla vatandaşlığa sahip olmanın engellenmesi bugünkü uluslararası hukukta geçerli bir prensip ya da amaç olarak görülmemektedir. Bugünkü devletlerin çoğunun vatandaşlık kanunlarında vatandaşlığın kazanılması için vatandaşlığa müracaat eden bireylere milli vatandaşlığını terk etmemeleri halinde vatandaşlığa alınmayacağı yönünde dayatmalar uygulanmamaktadır. İngiltere, Fransa, İtalya, Hollanda, İsviçre gibi Avrupa ülkeleri vatandaşlık kanunlarında, vatandaşlığın kazanılması için vatandaşlık talebinde bulunan bireylerin mevcut vatandaşlıklarını terk etmesi kuralını bir şart olmaktan çıkarmışlardır¹⁸.

3. VATANDAŞLIĞI KAZANMA TÜRLERİ

Bireylerin vatandaşlık statüsünü kazanması denilince akla ilk gelen hadise doğum sebebiyle vatandaşlığın kazanılması durumudur. Doğum olayı, kişilere iki şekilde vatandaşlığa sahip olma hakkı vermektedir. Birincisi, kişinin anne ve/veya babasının vatandaşlığını kazanması yani kan esasına dayalı başka bir deyişle soy esasına dayalı vatandaşlığı kazanma ikincisi ise devletin egemen olduğu kara parçası üzerinde doğmakla yani "toprak esasına" dayalı vatandaşlık kazanmadır. Bazen de devletler her iki esasa bağlı olarak da vatandaşlık verebilmektedir. Doğan bireye vatandaşlık hakkının tanınması hemen hemen tüm ülkelerin vatan-

¹⁷ Gülören Tekinalp (1973). "Tabiiyetin Genel İlkeleri ve 1964 Tarihli Türk Vatandaşlık Kanunu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 38, Sayı: 1-4, s. 485-487.

¹⁸ Nomer (2019), s. 8.

daşlık kanunlarında vatandaşlık hakkının kazanılma yolu olarak düzenlenmiştir. Başka bir deyişle herhangi bir devletin vatandaşlığına sahip olan anne ve babadan doğan kişi anne ve/veya babasının sahip olduğu vatandaşlığa doğumla birlikte kendiliğinden geçmektedir.

Toprak esasına bağlı vatandaşlık kazanmada ise bireyin vatandaşlığa geçebilmesi için o ülkenin egemen olduğu kara parçası üzerinde doğması vatandaşlığa geçmesi için tek başına yeterli olmaktadır¹⁹. 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 5. maddesinde Türk vatandaşlığının doğumla ya da sonradan kazanılabileceğini hükme bağlamıştır. Aynı kanunun 6. maddesinde Türk vatandaşlığının soy bağına ve doğum yeri esasına göre doğum anında otomatik olarak kazanılacağından bahsetmektedir. 7. ve 8. maddelerde doğum yeri ve soy bağının hangi durumlarda vatandaşlığı kazanma hakkı verdiğine değinmektedir. Örneğin Türk vatandaşı anadan ve yabancı babadan evlilik birliği dışında doğan çocuk bile Türk vatandaşı olarak kabul edilecektir. 5901 sayılı kanunun 8. Maddesinin 2. fıkrasındaki Türkiye’de bulunmuş anne babası tespit edilemeyen uyruğu belli olmayan bu suretle de vatandaşlığı tespit edilemeyen çocuğun Türkiye’de doğmuş kabul edileceği düzenlemesi, vatansız kalmayı önlemede çok yerinde bir düzenlemedir.

Vatandaşlığın kazanma yollarından biri de bireyin iradesi ile talepte bulunduğu devletin bu irade beyanını kabul etmesi neticesinde başka bir deyişle birey ve devletin iradesinin örtüşerek kazanılan vatandaşlık türüdür. Devletler kendilerine vatandaşlığa geçiş için talepte bulunan yabancı vatandaşları hangi koşullarda vatandaşlığa alacağı noktasında egemenlik hakkının bir gereği olarak geniş takdir yetkisine sahip olup vatandaşlığa alınmaya ilişkin koşullar devletlerin vatandaşlık kanunlarında düzenlenmektedir. Bu çeşit vatandaşlığa kabul edilmenin aynı anlama gelen bir diğer ismi yetkili makam kararı ile sonradan kazanılan vatandaşlığa kabul edilmedir. Yetkili makam kararı ile vatandaşlığa kabul etmenin amaçlarından birisi yabancı kişinin topluma yararlı bir kişi olacağına düşünülmesi bir diğer nedeni ise yabancı kişinin topluma uyum sağlayıp sağlamayacağını tespit edilmesidir. Burada şu hususa değinmekte fayda vardır; yabancı kişi talepte bulunduğu ülkenin vatandaşlık kanununda yazılı tüm şartları taşısa bile ülkenin bu kişiyi vatandaşlığa kabul edip etmemede geniş takdir yetkisinin olmasıdır. Bu sebeple devletler, istediği yabancıyı va-

¹⁹ Erdem (2019), s. 8.

tandaşlığa kabul etmede, istemediğini reddetmede serbest bir şekilde hareket etmektedirler²⁰. Ancak bu serbestlik sınırsız değildir. Örneğin vatandaşlığa talepte bulunulan devlet, yabancıнын talebinin kabulünü yabancıнын talep anında var olan vatandaşlığını başka bir ifadeyle yabancıнын milli vatandaşlığını terk etmesi şartına bağlayamaz. Yabancıнын vatandaşlığını kazanmak istediği ülke ile karşılıklı olarak sadakat bağı kurma yolundaki isteğini ortaya koyan fiiller, vatandaşlığın kazanılmasına sebep olacak açık irade beyanları olarak kabul edilebilir²¹. Türk vatandaşlık kanununun sonradan kazanılan vatandaşlık başlıklı 9. maddesi “Sonradan kazanılan Türk vatandaşlığı, yetkili makam kararı veya evlat edinilme ya da seçme hakkının kullanılması ile gerçekleşir.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu madde hükmünde sonradan vatandaşlığın kazanılması; yetkili makam kararı, evlat edinilme ve seçme hakkının (iradenin) kullanılması olmak üzere üç biçimde gerçekleşmektedir. Aynı kanunun 10. maddesinde yabancıнын Türk vatandaşlığı için kanunda gerekli şartları taşıya bile son kararın yetkili makamlarda olduğu başka bir deyişle kanundaki şartları taşıyan yabancıнын vatandaşlığa geçiş talebini Türk devletinin kabul etmek mecburiyetinde olmadığı düzenlenerek hüküm altına alınmıştır.

Doğum olayı dışında yani sonradan vatandaşlığın kazanılması türlerinden birisi de evlilik sebebiyle vatandaşlığın elde edilmesi halidir. Vatandaşlık kazanımının bu çeşidinde kadın kocasının ya da koca eşinin vatandaşlığına geçmektedir²². Eşlerden özellikle kadına kocasının vatandaşlığına geçmesine imkân verilmesinin gayesi ailede ortak bir vatandaşlığı tesis etmek ve böylece aile birliğini sağlamaktır²³. 5901 sayılı kanunun 16. maddesinde Türk vatandaşı ile evlenmenin yabancıya otomatik olarak vatandaşlığı kazanamayacağını yabancıнын evlenme yoluyla vatandaşlığın kazanabilmesi için evliliğin en az 3 yıl sürmesi, Türk vatandaşlığına geçişinin milli güvenlik ve kamu düzeni açısından sakıncalı olmaması gibi koşulları taşıması gerekmektedir.

²⁰ Erdem (2019), s. 9.

²¹ Nomer (2019), s. 13.

²² Töre (2017), s. 581.

²³ Erdem (2019), s. 9.

4. DİJİTAL VATANDAŞLIK

Dijital vatandaşlığının tanımını yapmadan önce dijital kelimesinin anlamı ve kökeni hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Dijital kelimesi; “sayısal, sayı ile ilgili, sayıya dayanan”, “Verileri bir ekran üzerinde elektronik olarak gösteren ya da verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi” anlamlarında kullanılmaktadır²⁴. Dijital kelimesinin kökeni ise Latinceye dayanmakta Latince de digit yani parmak anlamına gelmektedir. Ayrıca Romalılar sıfırdan dokuza kadar olan sayılar için digit sözcüğünü kullanmışlardır²⁵.

İnsanoğlunun var olduğu günden bugüne vatandaşlık kavramı sosyokültürel, siyasi, ekonomik ve bilimsel gelişmelerden etkilenmiştir. Bu etkilenme vatandaşlık kavramının toplumdaki topluma çağdan çağa farklı olarak algılanmasına neden olmuştur. Aktif, Pasif, Sivil, Liberal, Komünal, Küresel, Çokkültürlü, Anayasal, Kurumsal, Müzakereci, Kritik, Dijital ve Avrupa vatandaşlığı olmak üzere sıklıkla karşılaşılabilecek toplam 13 vatandaşlık çeşidi vardır²⁶. Bu çalışmada vatandaşlık çeşitlerinden sadece dijital vatandaşlık ile ilgili konulara değinilecektir.

Dijital vatandaşlık ile ilgili birçok tanım mevcuttur. Örneğin bir tanımda dijital vatandaşlık topluma çevrimiçi katılma yeteneği olarak ifade edilmektedir²⁷. Diğer bir tanımda ise dijital vatandaşlık dijital ortamı, yerinde, güvenilir ve güçlendirilmiş teknolojiyi sürekli gelişen kurallarına uygun olarak kullanmaktadır²⁸.

ISTE (International Society for Technology in Education) etkili ve verimli eğitim için gerekli olan standartları arasına dijital vatandaşlığı da eklemiş ve eğitimde dijital vatandaşlığı; güvenli çevrimiçi internet kullanımından ya da çevrimiçi internette yapılmaması gerekenler listesinden çok daha fazla şeyi kapsadığı

²⁴ TDK (2021), “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

²⁵ Meltem Erinçmen Kanoğlu (2020), *Dijital Vatandaşlık Nedir?*, Çikolata Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, s. 1.

²⁶ İsmail Sari (2019). *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğretmenlere Uygulanan Seminer Ve Öğrencilere Yapılan Etkinliklerin Katkıları Bakımından Dijital Vatandaşlık Olgusu*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, s. 19-27.

²⁷ Karen Mossberger, Caroline J.Tolbert ve Ramona S. McNeal (2008). “Digital citizenship: The Internet, society, and participation”, The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, p. 1. <http://kenanaonline.com/files/0096/96072/%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%88%D8%A7%D8%B7%D9%86%D8%A9%20%D8%A7-%D9%84%D8%B1%D9%82%D9%85%D9%8A%D8%A9%20-%20%D8%AB%D9%84%D8%A7%D8%AB%D8-A9%20%D9%81%D9%8A%20%D9%88%D8%A7%D8%AD%D8%AF.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.04.2021).

²⁸ Marty Park ve Mike Ribble (2021), “ISTE19: The Digital Citizenship Handbook for School Leaders”, <https://drive.google.com/file/d/1rQOysz02RuHkKhr7KyZzkWg6W8Znx6wy/view> (Erişim Tarihi: 22.04.2021).

gibi bunun yanında insanlık tarihi ile teknolojinin kesiştiği yerde önemli etik sorularla mücadele edebilme, düşünceli olabilme ve empati yeteneğini kullanarak internet ortamından faydalanabilme şeklinde tanımlanmaktadır. ISTE, dijital vatandaşın beklentilerini; teknolojiyi toplumu daha iyi hale getirme için kullanma, çevrimiçi internette iletişim kurulurken farklı inançları olanlara saygılı olma, teknolojiyi kamu yönetiminin başında olanlara sesinizi duyurmak ve kamu politikasını şekillendirme gayesi için kullanma, internet ortamında dolaşan çevrimiçi bilgi kaynaklarının güvenilirliğini tespit edebilme şeklinde sıralanmaktadır²⁹.

Dijital vatandaşlığı başka bir tanımla ifade edecek olursak; “Dijital vatandaşlık bilgisayar, internet ve her türlü dijital iletişim aletini sorumlu bir şekilde kullanılarak tanıdıkları ya da tanımadıkları farklı bireylerle veya yapılarla (internet sitesi gibi) farklı çevrimiçi ortamlarda kurallara uyarak ve kendilerini koruyarak iletişimde bulunmaktadır.”³⁰.

Farmer ise dijital vatandaşlığı duyarlı bir yurttaşın teknolojiyi güvenli, sorumlu, eleştirel, üretken bir şekilde kullanabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır³¹. Bu tanımlara bakıldığında dijital vatandaşlığın klasik vatandaşlıktan çok farklı bir kavram olduğu ortaya çıkacaktır. Klasik vatandaşlıkta devlete aidiyet önemli bir yer tutarken dijital vatandaşlık dijital ortamın güvenli, yararlı, sorun çözücü, saygılı, üretken bir şekilde nasıl kullanılacağına odaklanmaktadır.

Ribble yüzlerce makale, kitap, blog, web sitesini inceledikten sonra dijital vatandaşlığı dokuz alt boyutta değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu dokuz boyut; Dijital Erişim, Dijital Ticaret, Dijital İletişim, Dijital Okuryazarlık, Dijital Etik, Dijital Hukuk, Dijital Haklar ve Sorumluluklar, Dijital Sağlık ve Dijital Güvenlikten oluşmaktadır³².

Dijitalleşme sadece teknolojiye ilgisi olanların yaşadığı bir olgu olmamış nerdeyse toplumun her kesiminde yer almaya başlamış ve çok hızlı gelişerek hayatın

²⁹ ISTE (2021), “Digital Citizenship In Education”, <https://www.iste.org/areas-of-focus/digital-citizenship> (Erişim Tarihi: 21.04.2021).

³⁰ Erinçmen Kanoğlu (2020), s. 7.

³¹ Lesley Farmer (2010), Teaching Digital Citizenship, https://www.researchgate.net/publication/228403914_Teaching_Digital_Citizenship (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

³² Mike Ribble (2011), Excerpted From Digital Citizenship in schools, Second Edition, p. 15. http://oped.educacion.uc.cl/website/images/sitio/formacion/estudios/marcos/ciudadania%20digital/Ribble_Shaaban_2011_Digital_Citizenship_in_Schools.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2021). Bknz: <https://www.digitalcitizenship.net/nine-elements.html> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Günümüzde oturduğumuz yerden internet ortamında internete bağlı elektronik bir cihazdan su ve ekmek gibi en temel ihtiyaçlarımızdan tutunda trafik cezası ödeme, kredi kartı ödeme, dava dosyası takip etme, kan tahlil sonuçlarını öğrenme, eğitimde sınav sonuçlarına bakma, dünya gündemini takip etme, dijital ortamda arkadaşlıklar kurma gibi daha birçok faaliyeti yapabilmekteyiz.

Bir gün yaşamsal faaliyetlerimizin tümünü dijital ortamda yapacağımız bir çağa doğru gidiyor gibiyiz. Dolayısıyla dijital vatandaşlığın çok önemli bir kavram olarak dikkatle irdelenmesi gerekmektedir. Yukarıda anlatılan dokuz boyutun ne manaya geldiği, özellikleri hakkında alt başlıklar halinde bilgi verilecek ve dijital vatandaşlık eğitimi ile ilgili gelişmeler değerlendirilecektir.

4.1. Dijital Okuryazarlık

Okuryazarlık okuma yazmadan farklı bir anlam taşımaktadır. Okuma yazma; alfabetik bir sistemle oluşturulmuş, zemine yazılmış harfler grubundan oluşmuş şifreleri çözme ve o alfabetik sisteme yönelik şifre oluşturma yeteneğinden meydana gelir³³. Okuryazarlık ise kişinin zemin üzerindeki harfleri okuması, algılaması, anlamlandırması ile başlayan bir süreci ifade eder³⁴. Başka bir tanımla okuryazarlık sosyal olarak oluşturulmuş iletişim ve temsil biçimlerini etkili bir şekilde kullanma ile ilgili yeterlilikler kazanmayı içerir³⁵. Bu tanımlara bakıldığında okuma yazma denilince alfabeleri okuyabilme yeteneği kastedilirken okuryazarlık denilince okuma yeteneğinin ötesinde ayrıca kişide bu harflerin oluşturduğu kelime gruplarının zihinde anlamlandırılması kastedilmekte ve kişilerin sosyal ilişkilerini en etkili şekilde kullanmaya imkân sağlayan bir araç olarak görülmesi gerektiği akla gelmektedir.

Dijital okuryazarlık ise dijital vatandaşın bilgisayar gibi elektronik ortamların sunabileceği birçok formattaki bilgiyi, veriyi değerlendirme ve entegre etme yeteneğidir³⁶. Ribble dijital okuryazarlığı; teknoloji ve onun kullanımına dair

³³ Mehmet Kurudayıoğlu ve Sait Tüzel (2010). "21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi", **Türk-
lük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 28, s. 285.

³⁴ Firdevs Güneş (2019). "Okuryazarlık Yaklaşımları", **Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi**, Cilt: 4, S: 3, s. 226.

³⁵ Douglas Kellner (2000). "New Technologies/New Literacies: Reconstructing education for the new millennium", **Teaching
Education**, Vol. 11, No.3, 245-265. p. 249.

³⁶ Carolyn R. Pool (2021), A New Digital Literacy: A Conversation with Paul Gilster, [http://www.ascd.org/publications/
educational-leadership/nov97/vol55/num03/A-New-Digital-Literacy@-A-Conversation-with-Paul-Gilster.aspx](http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/nov97/vol55/num03/A-New-Digital-Literacy@-A-Conversation-with-Paul-Gilster.aspx)

öğrenme ve öğretme süreci olarak tanımlamaktadır³⁷. Başka bir ifadeyle dijital okuryazarlık, sadece bilgisayar yazılımını kullanma becerisinden ya da dijital bir cihazı çalıştırma yeteneğinden çok daha fazlasını içerir. Dijital okuryazarlık, dijital kullanıcıların dijital ortamlarda etkili bir şekilde işlev görebilmesi için ihtiyaç duydukları çok çeşitli, karmaşık bilişsel, motor, sosyolojik ve duygusal becerileri içermektedir³⁸. Görüleceği üzere dijital okuryazarlığın tanımı üzerine literatürde çok farklı tanımlar yapılmaktadır. Dijital okuryazarlığı dijital ortamdan etkilenme sürecinin yaşanması için geçilmesi gereken ilk basamak olarak tarif edebiliriz.

Dijital okuryazar olmak için birtakım bilgi ve yeteneklere sahip olmak gerekmektedir. Örneğin dijital ortama erişim sağlayacak cihazın nasıl açılıp kapanacağından internet tarayıcılarının, arama motorlarının, e posta kullanımının, işletim sistemi ara yüzünün elemanlarının kullanımının, sosyal medya hesaplarının nasıl kullanılacağı gibi birçok dijital ortam elemanlarının aktif bir şekilde nasıl işlevselleştirileceğinin öğrenilmesi gerekmektedir. Bunun yanında internet ortamındaki bilgi kaynaklarının içeriğinin güvenilirliğini tespit etme, güvenli e alışverişinin nasıl yapılacağını öğrenme, internet dolandırıcılığından uzak kalma yöntemlerinin öğrenilmesi dijital okuryazarlığın öğrenilmesi gereken konuları arasında önemli bir yer almaktadır³⁹.

Dijital okuryazarlık kapsamında olan çok fazla okuryazarlık türleri vardır. Örneğin bir çalışmada dijital okuryazarlık kapsamında bilgi okuryazarlığı, eleştirel okuryazarlık, medya okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı türlerine değinilerek bu türlerin birbirleriyle benzer özellikler taşıdığından bahsedilmekte; ayrıca dijital okuryazarlığın bu türlerin en üst kümesi olduğu ve her kişinin mutlaka bu türlere yetkin bir birey olmasının zorunlu bir gereksinim ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır⁴⁰.

(Erişim Tarihi: 23.04.2021).

³⁷ Ribble (2011), s. 26.

³⁸ Yoram Eshet-Alkalai (2004), Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital Era, *Journal of Multimedia and Hypermedia*, 13(1), s. 93.

³⁹ Ribble (2011), s. 27.

⁴⁰ Derya Orhan Göksun (2021). "Dijital Okuryazarlık". (Ed. Adile Aşkın Kurt ve Ferhan Odabaşı). *Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık*. Ankara: Am Yayıncılık, s. 1-26. Geleneksel okuryazarlık, işlevsel okuryazarlık, bilinçlendirici okuryazarlık, çoklu ve çeşitli okuryazarlık, aile okuryazarlığı, bütünsel okuryazarlık, durumsal okuryazarlık, yansıtıcı okuryazarlık gibi okuryazarlık türleri de mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Güneş, (2019), s. 232-239.

4.2. Dijital Ticaret

Ticaret kavramı “mal veya hizmetin satın alınması ve satılması” şeklinde ifade edilmektedir. Mal ve hizmetlerin internet ortamında alınıp satılmasıyla ticaret kavramı dijital bir dönüşüm geçirerek dijital ticaret (e ticaret) kavramı ortaya çıkmıştır⁴¹. Bu sürecin diğer bir ismi de elektronik ticarettir⁴². Dijital ticaretin kısa bir tanımla ifade etmek gerekirse; elektronik ortamda malların alınıp satılması şeklinde ifade edilebilir⁴³. Başka bir ifadeyle dijital ticaret “En az iki tarafın bulunduğu ve tarafların kendi gereksinimlerini karşılamak için dijital teknolojiler aracılığıyla ürün, mal ve hizmetleri belli değerler karşılığında değiş tokuş etme süreci şeklinde tanımlanabilir”⁴⁴.

TÜİK 2019 verilerine göre 2009 yılında nüfusun yaklaşık yüzde otuz sekizi internet kullanırken bu oran 2019’da yüzde 75,3’e kadar yükselmiştir. İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla dijital ticaret rakamlarında bir artış gözlemlenmiştir. TÜİK 2019 verilerine göre 2011 senesinde Türkiye nüfusunun %8,4 ü internet ortamından mal ve hizmet satın alırken bu oran 2019 yılı itibariyle nüfusun %34,1’ine kadar çıkarak artış göstermiştir. Ticaret faaliyetlerinin internet ortamında kişilerin oturduğu yerden yapılabilecek kadar kolay olması, satıcı ve alıcının fiziksel birlikteliğinin mecburiyetinin olmaması yani zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde yapılması ayrıca ticari şirketler açısından dijital ticaretin düşük maliyetlerle yapılabilmesi dijital ticaretin artışıdaki önemli etkenler olarak göze çarpmaktadır. Haliyle dijital ticaretin faydalarının yanında dolandırılma ya da kimlik ve kart bilgilerinin ele geçirilmesi gibi güvenlik endişelerinin var olması, kişilerin fiziki sosyal ortamlardan koparak internete bağımlı hale gelmesi ve çevrimiçi ortamın denetlenmesinde yaşanan sıkıntılar dijital ortamın zararlarına örnek teşkil eder⁴⁵. Dijital ticaretin zararlarını azaltmak için birtakım önlemler alınması zaruri görünmektedir. İyi bir dijital vatandaşın nasıl olması

⁴¹ Hıdır Karaduman (2011), **6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi Ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 40.

⁴² Seyit Taşer (2019), **Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğretmenlere Uygulanan Seminer Ve Öğrencilere Yapılan Etkinliklerin Katkıları Bakımından Dijital Vatandaşlık Olgusu**, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, s. 41.

⁴³ Ribble (2011), s. 20.

⁴⁴ Mesut Türk (2021), “Dijital Ticaret”. (Ed. Adile Aşkın Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, s. 108.

⁴⁵ Türk (2021), s. 108-111.

gerektiğinin İlkokuldan üniversiteye kadar olan eğitim sürecinde ders müfredatında yer alması öğrencilerin dijital ticaret hakkında eğitilmeleri, bilinçlendirilmesinin yanında yetişkinlerinde dijital ticaret konusunda eğitilmeleri önem arz etmektedir⁴⁶.

4.3. Dijital Etik

Türk Dil Kurumunun internet sayfasında etik “Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁷. Etiğin amacı iyi ile kötüyü, yanlış ile doğruyu birbirinden ayırt ederek kişinin ahlaklı, erdemli ve saygın bir yaşam sürmesine yardımcı olmaktır⁴⁸. Dijital etik ise elektronik ortamda yapılması herkesçe kabul edilmiş davranış ve prosedürlerdir⁴⁹. Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere bireylerin sosyal ortamlarında ya da gündelik yaşamlarında dikkat etmesi gereken etik kurallara uyma sürecinin dijital ortamda da devam etmesi haline dijital etik diyebiliriz.

Dijital ortamlarda etik kavramının kullanımı, bilgisayarın yaşamımıza girmesinden sonra tartışılmaya başladığını görmekteyiz. Dolayısıyla bilgisayar etiği hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Bilgisayar etiği, bilgisayar teknolojisinin doğası ve sosyal etkisinin analizi olmakla birlikte bu tip teknolojilerin etik kullanılmasına yönelik politikalar üretme arayışı ve çabası olarak da ifade edebiliriz⁵⁰. Bilgisayar etiği dışında web, e posta etiği gibi dijital etik çeşitlerinden de bahsedilmektedir.

İnternet iletişimde göz önüne alınması gereken etik kurallar netiket (Netiquette⁵¹) adıyla 1985’lerden itibaren anılmaya başlanmıştır⁵². Bahsi geçen bu etik çeşitleri bilişim etiğinin⁵³ alt kümeleridir. Dijital etik kavramı ise bilişim

⁴⁶ Taşer (2019), s. 42.

⁴⁷ TDK (2021).

⁴⁸ Şenay Ozan Leymun (2021). “Dijital Etik”. (Ed. Adile Aşkın Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Am Yayıncılık, s. 174.

⁴⁹ Ribble (2011), s. 29.

⁵⁰ James H. Moor (1985). “What is Computer Ethics?”, *Metaphilosophy*, Vol: 16, No:4, p. 266. https://www.researchgate.net/publication/227591551_What_Is_Computer_Ethics (Erişim Tarihi: 24.04.2021).

⁵¹ “the set of rules about behaviour that is acceptable on the internet”, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/netiquette>, (Erişim Tarihi: 08.06.2021)

⁵² Gül Esra Atalay (2019). “Sanal Dünyanın Görgü Kuralları: Netiket”, **Medya Ve Kültürel Çalışmalar Dergisi**, Cilt:I, Sayı:II, s.7

⁵³ “Bilişim Etiği: Bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilişkili olarak gerçekler, kavramsallaştırmalar, politikalar ve değerler arasındaki ilişkileri içine alan dinamik ve karmaşık bir çalışma alanıdır”, Ozan Leymun (2021), s. 176.

etiğini de kapsayacak şekilde bir anlamı içinde barındırmaktadır. Bu anlamda dijital etik, tüm dijital araçların (internet ağı, yazılım, dijital oyunlar, cep telefonu, bilgisayar, sabit taşınabilir hafıza birimleri gibi) kullanıcılar tarafından işletilirken uyulması gereken kurallar bütünüdür⁵⁴. Dijital etiğin alt boyutları; kişisel verilerin ihlali, bilginin doğruluğu, akademik usulsüzlük, intihal, fikri mülkiyet ihlalleri, erişebilirlik ve ifade özgürlükleri şeklinde sıralanabilir⁵⁵.

4.4. Dijital İletişim

İletişim, iki ya da daha fazla kişinin bilgi birikimlerini, düşünce ve hayalleri ile duygularını anlaşılabilir bir yolla birbirlerine aktarma süreci olarak ifade edebiliriz⁵⁶. Görmeye (jest, mimik dudak hareketleri gibi), işitmeye (ıslık, şarkı, mırıldanma gibi), dokunmaya (el sıkılarak yapılan pazarlıklar yeminler, elle sırta vurmalar gibi) ve koklamaya (parfüm, çeşitli kokular gibi) dayalı iletişim türleri vardır⁵⁷. Dijital iletişim ise elektronik ortamda bilgi alışverişi yapmaktır⁵⁸. Dijital iletişim iki yönlü bir şekilde icra edilen bir iletişim faaliyetidir. Bunlardan birincisi kişilerin çevrimiçi ortamda sadece paylaşımında bulunarak faaliyete geçmeleri, ikincisi ise kişilerin karşılıklı olarak anlık mesajlaşmaları ve anlık görüntüyle çift yönlü olarak iletişim kurmalarındır⁵⁹. Yaşadığımız döneme özellikle de pandemi dönemine bakıldığında dijitalleşmenin hayatımızdaki yerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. İnsanlar fiziki ortamlarda çoğunlukla yüz yüze kurdukları iletişim, pandemi döneminde Covid 19 salgınından dolayı kısmen kapanma ya da tam kapanma önlemleri nedeniyle dijital ortama taşınmıştır.

Etkili bir dijital iletişim için aşılması gereken toplam yedi adet engel vardır. Bunlar⁶⁰;

⁵⁴ Seçil Som Vural (2016), **Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi**, Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, s. 17.

⁵⁵ Ozan Leymun (2021), s. 178.

⁵⁶ Besti Üstün (2005), "Çünkü İletişim Çokşeyi Değiştirir!", **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 88.

⁵⁷ Abdullah Öztürk (1999), "İletişim Sistemleri ve İletişim Teorisi", **Selçuk İletişim**, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 61.

⁵⁸ Ribble (2011), s. 23.

⁵⁹ Özge Mısırlı (2021). "Dijital İletişim". (Ed. Adile Aşkın Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Amı Yayıncılık, s. 87.

⁶⁰ Lauren Girardin (2020), "The 7 Barriers To Digital Communication", <https://www.govloop.com/community/blog/7-barriers-digital-communication/> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

- Fiziksel engeller: çevrimiçi ortamda iletişime ayrılacak zamanın olmaması, insanların kullanmadıkları bir dijital platform üzerinde iletişim kurulmaya çalışılması ya da dijital iletişim araçlarının çalışmaması
- Duygusal ve Psikolojik Engeller: İletişimde karşınızdaki kişiye ulaşmanız yeterli olmamakta ayrıca mesajı alacak kişinin mesajın içeriğinin anlaşılması noktasında duygusal ve psikolojik olarak müsait olması ya da mesajı ileten kişinin moral durumunun dijital iletişimi etkilemesi,
- Kimlik Engelleri: Cinsiyet, ırk, cinsel yönelim, sosyal ve kültürel kimliklerin iletişimde yanlış anlaşılmalara ya da bu özelliklerin iletişimde çatışmaya dönüşmesi,
- Anlamsal Engeller: Dijital platformda kullanılan kelime ve emoji gibi sembollerin herkes tarafından farklı anlaşılması ya da farklı anlamlarda kullanılmasının iletişimi güçleştirilmesi,
- Erişebilirlik Engelleri: Çevrimiçi ortamın görsel, işitsel, motor veya bilişsel engelliler için de erişilebilir olması,
- Dikkat Engelleri: Kurulan dijital iletişimde hedef kitlenin ne kadar dikkatini verdiğinin tespit edilmesinin zorluğunun yanında hedef kitlenin dikkatini dağıtacak unsurların varlığıyla mücadele edilmesi,
- - Güvenirlilik Engelleri: Teknoloji şirketlerinin platformlarını denetleme ve kullanıcılarını koruma yeteneklerine olan güvenliliklerini yitirmesi sonucu kişilerin çevrimiçi sohbetleri kullanmayı endişe verici bulmalarıdır.

4.5. Dijital Sağlık

Dijital sağlık, kavram olarak basit görünse de dünya çapında her gün büyüyen ve gelişen bir sektördür. Tanım olarak dijital sağlık, teknolojiyi insanların sağlığını ve zindeliğini iyileştirmeye yardımcı olmak için kullanmaktır. Dijital sağlık terimi mobil sağlık uygulamalarından yapay zekaya, robotik bakıcılardan elektronik kayıtlara kadar her şeyi kapsayabilir⁶¹.

⁶¹ Jo Best (2019), "What Is Digital Health?", <https://www.zdnet.com/article/what-is-digital-health/> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

Dijital sağlığın, fiziksel ve ruhsal olarak şifa bulmak için dijital teknolojinin kullanılması şeklinde kısa bir tanımı yapılabilir⁶². WHO (World Health Organization), dijital sağlıkta küresel stratejinin amacını; üye devletlerin sağlık sistemlerini güçlendirmesi ve hastalarını güçlü bir şekilde iyileştirebilmesi için tüketicilerinin, sağlık uzmanlarının, endüstri ve sağlık hizmeti sağlayıcılarının dijital sağlık teknolojilerini bir an önce ve süratle uygulamaya koymalarını hedefe koymaktadır⁶³.

Dijital sağlıkla ilgili birçok kavram kullanılmaktadır: e-sağlık, tele sağlık, sağlık bilişimi. Pandemi ile başlayan süreçte daha fazla gündeme gelen bu kavramlar henüz herkes tarafından aynı manaya gelecek şekilde bir kavram birliği içerisinde kullanılsa da⁶⁴ sağlık alanında yaşanan dijital değişim ve dönüşümü ifade eden kavramlar olarak düşünülmelidir.

4.6. Dijital Erişim

Dijital erişim bir toplumda yaşayan herkesin teknolojik imkanlardan faydalanma noktasında eşit fırsat ve haklara sahip olması şeklinde tanımlanabilir⁶⁵. Başka bir ifadeyle dijital erişim toplumun her kesiminin dijital teknolojiye katılımının sağlanması olarak da ifade edilmektedir⁶⁶. Toplumdaki her bireyin çevrimiçi ortamlara istediği anda ve yerde ulaşabilme imkanının olmadığı duruma dijital uçurum ya da dijital bölünme denmektedir⁶⁷. Dijital bölünme terimi 1990'ların ortasında bilgisayar ve internete erişimi olanlar ile olmayanlar arasındaki farkı tanımlamak için kullanılmıştır⁶⁸.

Van Dijk dijital erişim ile ilgili yaşanan sorunları psikolojik, malzeme, beceri ve kullanım erişimi engelleri şeklinde dört boyutta ele alıyor⁶⁹:

⁶² Ribble (2011), s. 38.

⁶³ WHO (2021), "Global Strategy On Digital Health 2020-2025", s. 5, https://cdn.who.int/media/docs/default-source/documents/gd4dhd2a9f352b0445bafbc79ca799dce4d_02adc66d-800b-4eb5-82d4-f0bc778a5a2c.pdf?sfvrsn=f112ede5_68 (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

⁶⁴ Şükrü Anıl Toygar (2018), "E-Sağlık Uygulamaları", *Yasama Dergisi*, Sayı:37, s.103-107

⁶⁵ Som Vural (2016), s. 21.

⁶⁶ Ribble (2011), s. 16.

⁶⁷ Som Vural (2016), s. 21.

⁶⁸ Sara Bernard (2011), "Crossing the Digital Divide: Bridges and Barriers to Digital Inclusion", <https://www.edutopia.org/digital-divide-technology-access-inclusion> (Erişim Tarihi: 29.04.2021).

⁶⁹ Jan Van Dijk, Kenneth Hacker (2003), "The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon", *The Information Society*, 19(4), s. 315-316., <https://ris.utwente.nl/ws/files/6466527/Dijk03digital.pdf> (Erişim Tarihi: 29.04.2021).

- Psikolojik erişim engelleri: Kişide dijital deneyim eksikliğinden dolayı bilgisayar fobisinin olması ve yeni teknolojileri öğrenme ve kullanmaya dönük merak ve isteğin bulunmaması olarak ifade edilebilir.
- Malzeme erişimi engeli: bireyde dijital iletişim kurmada kullanacağı bilgisayar, bilgisayar ağı, cep telefonu gibi materyallerin olmamasını vurgulamaktır.
- Beceri eksikliği engeli: Dijital platformun kolay kullanımı konusunda eksiklik ile yetersiz eğitim ile sosyal desteğin eksikliğinin kişide dijital yetersizliğin erişime engel olmasıdır.
- Kullanım erişimi engeli: önemli kullanım fırsatlarının olmamasıdır.

Türkiye’de bireylerin ekonomik durumları ve yaşadığı yerin konumu dijital erişime engellerin başında gelmektedir. Özellikle Türkiye’nin birçok köyünde internet hattı erişimi mümkün olmadığından kırsal kesimde yaşayanların dijital erişime ulaşması kent merkezlerinden daha zor olmaktadır. Kent merkezleri ve kırsal kesimde ekonomik durumu kötü olan ailelerin internete erişim sağlayacak bilgisayar, internet hattı gibi maddi olanakları alacak alım gücünün olmaması dijital erişim engeli olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁰.

4.7.Dijital Hak ve Sorumluluklar

Hak kavramı cümlede kullanıldığı yere göre birçok manaya gelebilen bir kavramdır. Hak “adalet”, “Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç”, “Dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk”, “Verilmiş emekten doğan manevi yetki”, “Pay” “emek karşılığı ücret” anlamlarında kullanılmaktadır⁷¹. Sorumluluk ise “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet” anlamına gelmektedir⁷². Bu tanımlar doğrultusunda dijital hak ve sorumlulukları, dijital platformu kullanan bireylerin hukukun sınırları içerisinde bu platformdan yararlanma ve kullanmaya yetkilerinin olması ile bu dijital faaliyetlerinin sonuçlarına katlanması ve hesabını verebilmesi olarak tanımlayabiliriz.

⁷⁰ Lütfü Öztürk (2005), “Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: TÜBİTAK-BİLTEN Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, ss. 111-132.

⁷¹ TDK (2021).

⁷² TDK (2021).

Dijital hak ve sorumluluk, dijital dünyada yaşayan herkes için genişletilmesi gerekli ihtiyaç ve özgürlükler olarak tanımlanmaktadır⁷³. Başka bir tanımla dijital hak ve sorumluluklar, teknolojiyi uygun ve kabul edilir bir şekilde kullanırken dijital teknolojinin her çeşidini kullanma hakkı ve özgürlüğüne sahip olmaktır. Dijital vatandaşların dijital hakları⁷⁴; ifade özgürlüğü hakkı, gizlilik hakkı, şahsi eserlere itibar hakkı, dijital erişim hakkı, kimlik hakkı şeklinde çeşitleri varken dijital sorumluluğun da; zorbalık, taciz, cinsel içerikli mesajlaşma veya kimlik hırsızlığını bildirme sorumluluğu, kaynak gösterme ve araştırma için kullanılan çalışmalardan alıntı yapma sorumluluğu, müzik, video ve diğer materyalleri hukuki sınırlar içinde meşru bir yolla indirme sorumluluğu, öğrencilerin teknoloji kullanımında beklentilerini biçimlendirme ve teknolojiyi nasıl kullanacaklarını öğretme sorumluluğu, dijital ortamda verileri ve bilgileri bilgisayar korsanlarından koruma sorumluluğu, çevrimiçi ortamda kimliğimizi herhangi bir yolla tahrif etmeme sorumluluğu şeklinde dijital vatandaşların uymaları gereken sorumluluk türleri vardır⁷⁵.

4.8. Dijital Güvenlik

Güvenliğin tanımı “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” biçiminde yapılmaktadır⁷⁶. Bu tanım doğrultusunda dijital güvenliğin tanımı dijital vatandaşların çevrimiçi ya da çevrimdışı dijital platformları herhangi bir tehdit ya da zarar görme korkusu olmadan emniyetli bir şekilde kullanabilmesi olarak ifade edilebilir.

Sanal ortam kullanıcılarının dijital ortamı kendileri için zararsız hale getirmek için alması gereken önlemlere dijital güvenlik denmektedir. Nasıl ki yaşadığımız evde ailemizi ve eşyalarımızı korumak için evden çıkarken hırsızlara karşı evin kapılarını kilitliyorsak ya da yangına karşı eve duman dedektörü taktırarak yaşadığımız ortamı güvenli hale getirmek için önlemler alıyorsak, kişisel bilgi

⁷³ Ribble (2011), s. 35.

⁷⁴ Dijital vatandaşların internet kullanırken sahip olduğu temel haklar; “Özel hayatın gizliliğinin korunması hakkı”, “Kişilik haklarının ihlal edilmemesi hakkı”, “Kişisel verilerin korunması hakkı”, “İnternette düşüncenin ifade edilmesi hakkı”, “İnternet yoluyla yönetime katılma hakkı”, “İnternet üzerinden şikâyet hakkı”, “İnternette lekelenmeme hakkı” şeklinde sıralanabilir. Şahin Bayzan (2019), “Dijital Hak ve Sorumluluklarımız Nelerdir?”, <https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/dijital-hak-ve-sorumluluklarimiz-nelerdir>, (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

⁷⁵ Digital Rights and Responsibilities (2021), <https://sites.google.com/site/digitalcitizenshipdferris/digital-rights-and-responsibilities>, (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

⁷⁶ TDK (2021).

deposu olarak kullandığımız kişisel bilgisayarımızı da güvenli hale getirmek zorundayız. Çünkü davetsiz teknoloji misafirleri evin kapısı yerine internet aracılığıyla size zarar verirler. Örneğin virüs koruması olmayan bilgisayar savunmasız olup güvenlik duvarı koruması olmadan 7/24 internete bağlı bilgisayar sinsi bir snooper'a (gizlice birisinin özel hayatını araştıran kimse) karşı savunmasızdır⁷⁷.

Çevrimiçi ortamda kişisel verilerin korunamaması dijital vatandaşların karşılaşabileceği riskler arasında en önemli güvenlik riskleri arasında yer almaktadır⁷⁸. Türkiye'de kişisel verilerin korunması kapsamında başta özel hayatın gizliliği olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla yönelik olarak 7/4/2016 yılında resmî gazetede kişisel verilerin korunması kanunu yayınlanmıştır. Bu kanunda kişisel verinin "Kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgiyi" ifade eder, şeklinde tanımlanmıştır. Kişisel verilerin güvenli olarak saklanabilmesi için⁷⁹;

Güçlü şifre belirleme: Dijital kullanıcının kullandığı internet tarayıcısındaki şifre özelliği olan internet adreslerinde ve bankaya internet aracılığıyla kullanılan şifrenin tahmin edilmesi zor rakam ve harf grubundan oluşması gibi.

Güvenlik yazılımların kullanılması: Zarar verici ve şüpheli görülen erişimin engellemesi amacıyla anti-casus, anti-virüs ve anti spam gibi yazılımsal programların kullanılması.

Güvenlik duvarının aktif hale getirilmesi: Dijital kullanıcıların internete erişim sağladıkları elektronik cihazlarında bulunan güvenlik duvarlarını aktif halde ve güncel halde bulundurması.

Dijital ortama erişimde güvenli bir internet tarayıcısının kullanılması.

Kullanılan dijital materyalin işletim sisteminin güncel tutulması gibi önlemlerin dijital dünyada dijital kullanıcıya kişisel verilerinin güvende kalmasını sağlayacak önlemler olarak değerlendirilmektedir.

⁷⁷ Ribble (2011), s. 40.

⁷⁸ Ozan Filiz (2021). "Dijital Güvenlik". (Ed. Adile Aşkın Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, s. 139-140.

⁷⁹ Ozan Filiz (2021), s. 144-147.

4.9. Dijital Hukuk

Hukukun genel olarak kabul edilen tanımını “toplumda şahısların davranışlarını ve ilişkilerini düzenleyen ve uyulması devlet zoruna (yaptırıma) bağlanmış kuralların bir bütünüdür.” şeklinde yapılmaktadır⁸⁰. Dijital hukuk ise dijital vatandaşların çevrimiçi ortamdaki davranış ve eylemlerinden sorumlu olması biçiminde tarif edilebilir. İnternet sayesinde çevrimiçi ortamda çok çeşitli veriler göndermek, bulmak ve de indirmek çok kolaylaştı. Ancak dijital kullanıcılar internet ortamında bilgi paylaşıırken veya paylaşılan bilgilere erişirken genellikle neyin uygun, uygunsuz ve hatta yasadışı olduğunu düşünmezler⁸¹.

Yasadışı eylemler nasıl ki gerçek dünya da suç oluşturuyorsa internet ortamında da yasadışı eylemler suç oluşturmaktadır. İnternet dolandırıcılığı, virüs oluşturarak dijital kullanıcıların kişisel bilgilerini ele geçirme, telif haklarını ihlal etme gibi suçlar dijital ortamda çözülmesi gereken önemli sorunlar olarak baş göstermiştir. İnternet ortamında yaşanan bilişim suçları problemi her geçen gün artış gösterdiğinden bilişim suçlarını önlemeye yönelik önlemlerin etkili bir şekilde uygulanması önem arz etmektedir⁸².

Dijital hukuk kapsamında pandemi döneminde dijital ortamda yaşanan hukuki sorunlar; “korsan yazılım ve dijital ürün sorunu”, “kimlik hırsızlığı sorunu”, “çocuk pornografisi sorunu”, “kişisel verilerin kötüye kullanılması sorunu”, “trol sorunu ve dijital hakların ihlal edilmesi sorunu” şeklinde sıralanmaktadır⁸³.

Dijital hukuk, dijitalleşmede yaşanan gelişmeler sebebiyle, nesnelere interneti, robotik, yapay zekâ gibi, anlamını ve kapsadığı alanı daha fazla arttırmaktadır. Geleneksel hukuk tanımında yer alan ‘toplumsal yaşayışı düzenleyen kurallar’ ölçütünün, dijitalleşme ile beraber bir dijital toplum oluştuğu düşünüldüğünde, günümüzde karşılık bulduğunu değerlendirmek mümkündür.

⁸⁰ Nami Barlas ve Kemal Oğuzman (2016), **Medeni Hukuk**, Vedat Kitapçılık, 22. Bası, İstanbul, s. 2.

⁸¹ Ribble (2011), s. 31.

⁸² Sari (2019), s. 53.

⁸³ Ezgi Doğan (2021). “Dijital Hukuk”. (Ed. Adile Aşkım Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, s. 210-215.

4.10. Dijital Vatandaşlık Eğitimi

Geleneksel vatandaşlık eğitimi temelde milli eğitim yoluyla vatandaşlara kazandırılmaya çalışılan bir eğitimidir. Bu eğitim, okullarda başlar ve askerlik eğitimi ve üniversite dahil birçok aşamada gelişerek devam eder. Temelinde “iyi vatandaş olma”, “haklarını ve ödevlerini bilme” ana teması üzerine kurulu bu eğitimde, milli bir bilinç oluşturulması ve devlet yapısı içerisinde vatandaşların hak ve yükümlülüklerini bilmesi ve yeri geldiğinde hukuka uygun kullanması amaçlanmaktadır.

Dijital vatandaşlık ise -henüz yeni bir konu olmasına rağmen- devletler tarafından önemsenmesi sebebiyle eğitim programlarına alınmış ve bu konuda çalışmalar artan bir ivme ile devam etmektedir.

“Vatandaşlık eğitimi aynı zamanda geleceğin vatandaşlarını kendilerinden farklı kültürlerle etkileşim kurmaya ve sınırsız dünyayı algılamalarına hazırlamalıdır. Son yıllarda bu amaçlarla özellikle İngiltere ve ABD’deki sayısız okulda hatta üniversitede küresel vatandaşlıkla ilgili, programlar ve stratejiler geliştirilmiştir. İngiltere’de Oxfam tarafından geliştirilen küresel vatandaşlık programı zamanla Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda’yı da etkileyerek dünya çapında etkili olmaya başlamıştır⁸⁴”

Dijital vatandaş, geleceğin vatandaşı olarak tasavvur edilmektedir. İnternetin sunduğu sınırsız zemin -internete erişilebilen her yer- dijital vatandaşın ülkesidir. Çok farklı kültürlerden insanlar, geleneksel vatandaşlıktan farklı olarak bir toprak parçası ile sınırlanmamıştır. Dijital vatandaş için beş ilke belirlenmiştir⁸⁵: Kişisel sorumluluk, küresel vatandaşlık, dijital vatandaşlık, fedakâr hizmet ve çevresel yönetim.

Lise öğrencileri için hazırlanan dijital vatandaşlık sözleşmesinde⁸⁶ şu unsurlar bulunmaktadır: Kendine Karşı Saygı, Kendine Karşı Sorumluluk, Başkalarına Karşı Saygı, Başkalarına Karşı Sorumluluk, Entelektüel Mülkiyet Haklarına Karşı Saygı, Entelektüel Mülkiyet Haklarına Karşı Sorumluluk.

⁸⁴ Berna Kaya ve Aytaç Kaya , “Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları”, **Sakarya University Journal of Education**, Aralık 2012, s. 82-83

⁸⁵ <https://globaldigitalcitizen.org/digital-citizenship-school-program>, (Erişim Tarihi: 24.05.2021)

⁸⁶ Atakan Aydın, “Dijital Vatandaşlık”, **Türk Kütüphaneciliği**, Sayı 29, Yıl 2015, s. 142-146, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/807953>, Erişim Tarihi:24.05.2021

Dijital vatandaşlık bir sözleşme ilişkisi olarak kurulacaktır:

“Ben, bu sözleşmede yer alan dijital vatandaşlık ilkelerini takip edeceğime ve bu ilkelere uygun davranmadığım durumlarda yaptırımlarla karşılaşacağımı kabul ve beyan ederim.”

Devletlerin anayasal ve yasal düzenlemeler ile sınırlarını belirlediği vatandaşlık olgusu, dijitalleşmenin tüm alanlarda yaptığı etki gibi anayasal/yasal düzenleme alanından sözleşme ile kurulan bir ilişkiye dönüşmektedir.

Bugün geleneksel vatandaşlığın yerini doldurması zor görünen dijital vatandaşlığın, ilerleyen zamanlarda, geleneksel vatandaşlığın yanında değer kazanması ve hukuksal birtakım statülere kavuşturulması durumunda hukuki düzenlemelerin de değişebileceğini düşünmek gerekmektedir. Bu değişim, anayasa hukukundan, insan hakları hukukuna kadar birçok alanı zorlayabilecek etkiye sahip olabilecektir. Özellikle insan haklarından faydalanmada münhasıran vatandaşlara tanınan hakların bir küresel vatandaş olarak dijital vatandaşa da tanınması mümkün olabilecektir.

SONUÇ

İnsan Hakları hukukunun temel ilkelerinden biri, anayasal ve yasal düzenlemelerde yer alan temel hak ve hürriyetlerden yararlanmada/kullanmada vatandaşlar ile yabancılar arasında bir ayırım yapmış olmasıdır. Genel yaklaşım yabancılara, vatandaşlardan daha az sayıda ve belli kategorilerde hakların sunulmuş olmasıdır. Dijitalleşme ile beraber yaşanan değişim ve dönüşüm yeryüzünde tüm insanları ve devletleri etkilemektedir. Bu dönüşümün yaşanacağı konulardan biri vatandaşlık kavramıdır. Her şeyin “sayısal” bir karşılığının olduğu dijital çağda ortaya çıkan dijital vatandaşlık kavramı, çalışmada değinilen geleneksel vatandaşlıktan çok daha farklıdır. Ülkesel özellik göstermeyen dijital vatandaşlık, tüm yerkürede geçerlidir. İnternete bağlanabiliyor olmak ve bir sözleşmeyi kabul etmek, bu vatandaşlığı kazanmanın ve kullanmanın tek şartı olarak gözükmektedir.

Geleneksel vatandaşlığı düzenleyen temel hukuki metinlere çalışmada değinildi. Özellikle uluslararası düzenlemelerin, insan haklarına yapılan vurgu sebebiyle devletlerin uymak zorunda oldukları da düşünüldüğünde, bir dijital

vatandaşlık hukuku oluşturmaya uygun hale geldiği düşünülmektedir. Vatandaşlığın gerçekliği ilkesinin getirdiği, kişinin hangi ülkenin toplumu ile daha çok kaynaştığı ve daha yoğun ilişkide olduğunun temel ölçüt alınması durumunda, dijital ortamdaki verilerle yeni bir vatandaşlık statüsü oluşturmak mümkün gözükmektedir. Salgın ile beraber hızlanan dijitalleşme durumu, vatandaşların kendi toplumunu oluşturan bireyler yerine dijital mecralarda daha yoğun bir ilişki durumu ortaya çıkarmıştır.

Teknik hukuki düzenlemelerle vatandaşlığın günümüz cari hukukunda hangi yöntemlerle kazanıldığına, çalışmada, kısaca yer verildi. Kişilere tanınan yetkili makam kararı ile ve kişinin seçme hakkını kullanarak vatandaş olabilmesi de dijital vatandaşlığa geçişte kullanılacak argümanlar olabileceği düşünülmektedir.

Geleneksel vatandaşlığın getirdiği aidiyet duygusu, ülkesellik, bir topluma ve devlete ait olma bilinci, dijital vatandaşlık ile farklı bir veçhe kazanmaktadır. Pandemi koşullarıyla beraber yoğunluk kazanan “bağlantılı olmak” durumu, dijital bireyin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Dijital bireyin, bildiğimiz klasik bireyden farklı bir insan hakları konseptinin olmaması düşünülemez. Bu birey aynı zamanda dijital vatandaşlık kimliği ile de var olmak ve temel hak ve hürriyetlerden faydalanmak isteyecektir. Uluslararası metinlerle ortaya konulan insan hakları konseptinin/kurallarının, çoğunlukla devletlerin vatandaşlarına göre düzenledikleri-yerel dinamiklerle şekillenen- kurallar olmadığı da göz önüne alındığında dijital vatandaşlığın çok daha hızlı ve kabul edilebilir şekilde uygulamaya geçebileceği değerlendirilmektedir.

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun 17.maddesinin 2.fıkrasına göre Kuruma yabancılar da başvuru yapabilmektedir. Dijital vatandaşlığın bildiğimiz manada bir vatandaşlık statüsü kazanması ile Kuruma yapılacak başvuruların hem nitelik anlamında hem de nicelik anlamında çok değişeceğini öngörmek mümkündür.

Yine dijital vatandaşlığın bir hukuki statüye kavuşması durumunda gerek insan hakları düzenlemelerinin gerek temel hak ve hürriyetlerin kökten değişeceğini ve devletlerin de bu değişimden payını alacağını söylemek keskin bir öngörü olmasa gerek.

KAYNAKÇA

- AYBAY, Rona (2006), **Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, s.4
- AYDIN, Arakan, “Dijital Vatandaşlık”, **Türk Kütüphaneciliği**, Sayı 29, Yıl 2015, s. 142-146.
- BARLAS, Nami ve Kemal Oğuzman (2016). **Medeni Hukuk**, Vedat Kitapçılık, 22. Bası, İstanbul.
- BAYZAN, Şahin (2019), “Dijital Hak ve Sorumluluklarımız Nelerdir?”, <https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/dijital-hak-ve-sorumluluklarimiz-nelerdir>, (Erişim Tarihi: 30.04.2021).
- BERNARD, Sara (2011), “Crossing the Digital Divide: Bridges and Barriers to Digital Inclusion”, <https://www.edutopia.org/digital-divide-technology-access-inclusion> (Erişim Tarihi: 29.04.2021).
- BEST, Jo (2019). “What Is Digital Health?”, <https://www.zdnet.com/article/what-is-digital-health/> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).
- ÇUHADAR, Cem (2021). “Dijital Haklar ve Sorumluluklar”. (Ed. Adile Aşkım Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, ss. 221-244.
- Digital Rights and Responsibilities (2021), <https://sites.google.com/site/digitalcitizenshipdferris/digital-rights-and-responsibilities>, (Erişim Tarihi: 30.04.2021).
- DİJK, Jan Van, Kenneth Hacker (2003). “The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon”, **The Information Society**, 19(4):315-326, <https://ris.utwente.nl/ws/files/6466527/Dijk03digital.pdf> (Erişim Tarihi: 29.04.2021).

- DOĞAN, Ezgi (2021). "Dijital Hukuk". (Ed. Adile Aşkıım Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sinanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, ss. 203-220.
- DOĞAN, Vahit (2019). **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Savaş Yayınevi, 16. Baskı, Ankara.
- DOĞAN, Vahit ve Hasan Odabaşı (2004). **Yargı Kararları Işığında Vatandaşlık ve Yabancılar Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara.
- ERDEM, B. Bahadır (2019). **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Beta Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul.
- ERİNÇMEN KANOĞLU, Meltem (2020). **Dijital Vtandaşlık Nedir?**, Çikolata Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- ESHET-ALKALAI, Yoram (2004). Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital Era, **Journal of Multimedia and Hypermedia**, 13(1): 93–106.
- European Convention on Nationality (1997), Çev. Alper Can Aykaç (2008). "Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 77, ss. 359-383.
- FARMER, Lesley (2010), Teaching Digital Citizenship, https://www.researchgate.net/publication/228403914_Teaching_Digital_Citizenship (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- FİLİZ, Ozan (2021). "Dijital Güvenlik". (Ed. Adile Aşkıım Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sinanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, ss. 135-171.
- GERİM, Giray (2017). "Çağdaş Yurttaşlığı Kavramak: Temel Yaklaşımlar, Yeni Boyutlar ve yeni Bir Yurttaşlık Çerçevesi", **Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 56, ss. 155-182.

GİRARDİN, Lauren (2020). "The 7 Barriers To Digital Communication", <https://www.govloop.com/community/blog/7-barriers-digital-communication/> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

GÖKSUN ORHAN, Derya (2021). "Dijital Okuryazarlık". (Ed. Adile Aşkı Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, ss. 1-26.

GÜNEŞ, *Firdevs* (2019). "Okuryazarlık Yaklaşımları", **Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi**, Cilt: 4, S: 3, ss. 224-246.

GÜNGÖR, Gülin (2018). **Tabiiyet Hukuku Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler**, Yetkin Yayınları, 6. Bası, Ankara.

ISTE (2021). "Digital Citizenship In Education", <https://www.iste.org/areas-of-focus/digital-citizenship> (Erişim Tarihi: 21.04.2021).

KAYA, Berna ve KAYA, Aytaç, "Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları", *Sakarya University Journal of Education*, Aralık 2012, s. 82-83

KELLNER, Douglas (2000). "New Technologies/New Literacies: Reconstructing Education For The New Millennium", **Teaching Education**, Vol. 11, No.3, p. 245-265.

KURUDAYIOĞLU, Mehmet ve Sait Tüzel (2010). "21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 28, ss. 283-298.

MCNEAL, Ramona S., Karen Mossberger ve Caroline J. Tolbert (2008). "Digital citizenship: The Internet, society, and participation", The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England.

MOOR, James H. (1985). "What is Computer Ethics?"; **Metaphilosophy**, Vol: 16, No:4, p. 226-275. https://www.researchgate.net/publication/227591551_What_Is_Computer_Ethics (Erişim Tarihi: 24.04.2021).

NOMER, Ergin (2019). **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Filiz Kitabevi, 26. Bası, İstanbul.

KARADUMAN, Hıdır (2011). **6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi Ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

KORKUT, Levent (2015). "Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye'de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 5-42.

MARTY, Park ve Mike Ribble (2021). "ISTE19: The Digital Citizenship Handbook for School Leaders", <https://drive.google.com/file/d/1rQOyszo2RuHKkhr7KyZZkWg6W8Znx6wy/view> (Erişim Tarihi: 22.04.2021).

OZAN LEYMUN, Şenay (2021). "Dijital Etik". (Ed. Adile Aşkı Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, ss. 173-202.

ÖZTÜRK, Abdullah (1999). "İletişim Sistemleri ve İletişim Teorisi", **Selçuk İletişim**, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 58-69.

ÖZTÜRK, Lütfü (2005). "Türkiye'de Dijital Eşitsizlik: TÜBİTAK-BİLTEN Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 24, ss. 111-132.

POOL, Carolyn R. (2021). A New Digital Literacy: A Conversation with Paul Gilster, <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/nov97/vol55/num03/A-New-Digital-Literacy@-A-Conversation-with-Paul-Gilster.aspx> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

RİBBLE, Mike (2011). Excerpted From Digital Citizenship in schools, Second Edition, p. 15. http://oped.educacion.uc.cl/website/images/sitio/formacion/estudios/marcos/ciudadania%20digital/Ribble_Shaaban_2011_Digital_Citizenship_in_Schools.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

ÖZKAN, Işıl (2018). “Vatandaşlık Satılabilir Bir Şey Midir?”, **Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 53-78.

SARİ, İsmail (2019). **Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğretmenlere Uygulanan Seminer Ve Öğrencilere Yapılan Etkinliklerin Katkıları Bakımından Dijital Vatandaşlık Olgusu**, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

SOM VURAL, Seçil (2016). **Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi**, Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

TAŞER, Seyit (2019). **Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğretmenlere Uygulanan Seminer Ve Öğrencilere Yapılan Etkinliklerin Katkıları Bakımından Dijital Vatandaşlık Olgusu**, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

TDK (2021). “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

TEKİNALP, Gülören (1973). “Tabiiyetin Genel İlkeleri ve 1964 Tarihli Türk Vatandaşlık Kanunu”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 38, Sayı: 1-4, ss. 483-497.

TÖRE, Nazlı (2017). “Değişen Dünyada Vatandaşlık”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı: 10, ss. 553-595.

TUĞCU, Bülent (2019). **Modern Vatandaşlık Anlayışına Bir Eleştiri: Feminist Vatandaşlık Kuramı**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TÜRK, Mesut (2021). “Dijital Ticaret”. (Ed. Adile Aşkı Kurt ve Ferhan Odabaşı). **Pandemi Döneminde Sinanan Dijital Vatandaşlık**. Ankara: Anı Yayıncılık, ss. 107-133.

ÜSTÜN, Besti (2005). “Çünkü İletişim Çokşeyi Değiştirir!”, **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 88-94.

WHO (2021), “Global Strategy On Digital Health 2020-2025”, s. 5, https://cdn.who.int/media/docs/default-source/documents/gS4dhdaa2a9f352b0445baf-bc79ca799dce4d_02adc66d-800b-4eb5-82d4-f0bc778a5a2c.pdf?sfvrsn=f112ede5_68 (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

KARAR ÖRNEKLERİ
